

Nataša Drakulić (Novi Sad)

Ženski svet u Andrićevom romanu OMERPAŠA LATAS

Predmet istraživanja su junakinje u Andrićevom OMERPAŠI LATASU. Cilj rada je da osvetli simboliku ženske lepote u ovom delu, uz osvrt na njegove estetičke i etičke dimenzije. Posebna pažnja poklonjena je odnosima među pripadnicima suprotnih polova. Pri tome se naglašavaju destruktivnost, fatalnost i mističnost ženske atraktivnosti, s jedne, i dominantna snaga muškog erosa, s druge strane. Imajući u vidu esej Šeri Ortner ŽENA SPRAM MUŠKARCA KAO PRIRODA SPRAM KULTURE?, problematizuje se shvatanje da je feminino blisko naturalnom, a maskulino kulturnom.

Ivo Andrić za sobom je ostavio dva nedovršena romana, NA SUNČANOJ STRANI i OMERPAŠA LATAS. Ovaj drugi doraduje tokom 1970. godine. Iako su njegovi fragmenti pojedinačno objavljivani, sam pisac mu nije dao konačan oblik. Delo je publikovano posthumno, a za štampu ga je priredio Radovan Vučković. „Davnashnju zamisao o velikoj sarajevskoj hronici, u kojoj je, sudeći prema primarnoj građi, imao nameru da pripoveda i o godinama pre Omerovog dolaska u Sarajevo i posle njegovog odlaska, svešće na pripovest o dve godine Omerpašine strahovlade sredinom 19. veka“ (Đukić Perišić 2012: 521).

Upravo taj period daje mogućnost piscu da nešto kaže o najmračnijim stranama ljudske psihe, ne bi li uhvatio ponore u koje odvodi bezumno vođenje nagonom. Andrić se u fragmentima najviše bavio razvratom, sudbinama onih što pođu za erosom, ne mareći za posledice sopstvenih nehumanih činova. Žena se tu poima kao predmet muškog interesovanja, sredstvo na putu ka zadovoljenju potrebe.

Gorana Raičević smatra da je naš nobelovac „dao najdetaljnije i najsistematičnije studije o polnosti kao motivacionom pokretaču, o erosu i seksualnom nagonu kao silama koje, umesto da vode stvaralaštvu i rađanju, mnogo češće okončavaju u razaranju i destrukciji“ (Raičević 2010: 131–132). Žensko telo, prikazano je uz osobinu plodotvornosti, ali uz klicu rušiteljske moći, usmerene ka samom sebi i onome što u njemu uživa. Pripisana su mu ambivalentna obeležja, jer je u stanju da kod čoveka aktivira potrebe najniže prirode što se zadovoljavaju bez osvrta na posledice. Ishod je u Andrićevoj prozi gotovo po pravilu fatalan, posebno ukoliko se krše društvene norme ili ljudska prava.

Iako nedovršen, u tom se kontekstu OMERPAŠA LATAS čini neizostavnim delom Andrićevog opusa u kome je ženska lepota neretko prikazana kao pogub-

na. Njena snaga privlačnosti prikazana je kroz animalne postupke muških likova, pri čemu

tek sa ukidanjem i prekoračivanjem svih granica koje je sebi postavio, demonski čovek se suočava sa ultimativnim pitanjem: ima li znaka jednakosti između želje i ispunjenja, obećanja i nagrade. U odgovoru na ovo pitanje, Andrić kao da nam svojim delom sugerise konačni i najviši dokaz o demonskom poreklu čulnosti – a to je njegova iluzornost, lažna sreća rajске utehe koju obećava, a koju zapravo nikako ne daje (Raičević 2010: 137).

U samom romanu raspršavanje iluzije opisano je ovako:

Lepota, najveća od svih varki čovekovi: ako je ne uzmeš – nema je, ako pokušaš da je uzmeš – prestaje da postoji. I ne znaš da li to ona nas privlači svojom snagom ili je to snaga koja izvire iz nas i lomi se, kao voda o kamen, tamo gde sretne lepotu (OMERPAŠA LATAS: 169).

U Andrićevoj estetici fenomen ženske krasote bez sumnje zauzima značajno mesto. Pišući o motivu doseganja ideala, Miloslav Šutić navodi upravo primer iz OMERPAŠE LATASA, odnosno segment gde je opisana Osmanova zaokupljenost čarima devojačkog tela koja ga vodi u sumanutost. Čeznja za apsolutom (oličenog u fascinaciji junakinjom što se umiva na česmi) jeste neutaživa. „Za čoveka je, misli ovaj pisac, težnja prema savršenstvu neodoljiva potreba, ili neugasiva žeđ“ (Šutić 2007: 41).

S obzirom na to da do fizičkog kontakta ili ponovnog susreta pomenutih likova neće doći, ishod ove uvodne epizode romana ostaje tragičan. Nesreća izazavana strastvenom potragom za potpunom ostvarenošću bića zaokružuje celokupno književno delo:

Na početku romana vidimo lijepu djevojku nagnutu nad česmu kako vodom rashlađuje lice, na kraju romana vidimo austrijskog konzula noću samog dok napolju urla vjetar, a on se sjeća šta je doživio u mladosti jedne veoma vjetrovite večeri, sa djevojkom. U tim slikama spajaju se voda, vjetar i ljubav kao elementi kosmosa koji su praiskonski. A ti elementi opet ne mogu da stoje sami, u njih se upleće i čovjekova nesreća i ludilo (Korać 1989: 303).

Bilo da se radi o sumanutom Osmanu, bilo o zatočenom Atanackoviću koji se u tamnici seća prve ljubavi, kraj lipe, Andrić u epizodama iz života potencira da ništa ne može odvratiti čoveka od uživanja u lepoti. Simbolički, uspomena na djevojku raspršava se poput sna u shvatanju večite ljudske neslobode i nemogućnosti i nemogućnosti doseganja sreće.

Dakle, „u Andrićevom estetskom opredeljenju, sa lepotom je blisko povezana još jedna od osnovnih estetičkih kategorija – tragično“ (Šutić 2007: 29). Sveza između erosa i tanatosa kod ovog pisca uslovljena je iracionalnošću. Atraktivnost u delu našeg nobelovca Šutić smešta u domen **emocionalističke estetike** koja „koliko god da je vezana za suštinu emocija, odnosno osećanja, isto toliko, ako ne i više, ima u vidu kontrolu tih osećanja“ (Šutić 2007: 106).

Na samom početku OMERPAŠE LATASA Ivo Andrić ispisuje priču o polude-lom mladiću, uz neizostavan motiv destruktivne moći ženske lepote zbog koje se (i to ne samo na ovom mestu u romanu) gubi glava. Izgled devojke sa česme je koban, pored blagoslova, u sebi nosi zlu sudbinu, prokletstvo. Za nju bi se moglo reći da je neizdrživo zanosna. Tu se svakako ne radi o intencionalnom zavodništvu, ona je potpuno prirodna, čak nesvesna svoje krasote:

Nejasna staza i njegova radost prevarile su ga pa je zalutao između nekih tamnozele-nih gustih voćnjaka, i odjednom se našao među kućama nepoznatog zaseoka, kraj česme, lice u lice sa devojkom koja je, otkrivena, prala ruke i hladila zažarene obra-ze. Ne očekujući nikog tuđeg sa strane, devojka se slobodno okrenula, i to samo gla-vom, dok je stasom ostala nagnuta nad drvenim koritom u koje je padala voda u bogatom mlazu. Izgledalo je kao da mu nudi tu svetlu masku. Njeno lice, sjajno od vode, sunca i svog osmejka, bilo je maleno, a od krupnih, divno srezanih očiju izgle-dalo još manje. Osmejak na njemu bio je tako neobičan i tanak da nije sužavao njene oči, nego ih još više raširio. Samo su usne, i one čudesno srezane, bile rasklopljene i savijale se oko belih zuba i podrhtavale u lakom, jedva primetnom grču, kao od pomisli na poluzrelo voće. Velika, sjajna lepota, koja sama sebe ne zna, sva od sreće i poverenja u sve oko sebe (OMERPAŠA LATAS: 18–19).

Ovakav susret, doduše nehotičan, predstavlja svojevrсно ogrešenje o nor-mu. Divotu devojke Osman doživljava kao nešto božanstveno, savršeno i, što je najbitnije, nedosežno jer je zabranjeno, te od vedrog mladića u punoj snazi, koji je živeo samo s majkom udovicom i mlađom sestrom (zbog čega bi trebalo da preuzme ulogu glave porodice), nastaje *božji čovek i nesretno stvorenje* (OMER-PAŠA LATAS: 24) u većitoj potrazi za idealom što čoveku neumitno izmiče. „Tra-gičan slom Osmanove ličnosti, upravo tako strašan i dirljiv, potreban je i neop-hodan celoj priči o Omerpaši, kako bi se moglo pokazati šta se u predanosti savršenoj lepoti i žudnji za njom dobija, šta se, opet, kad se u stvarnom svetu posegne za lepotom, gubi i u šta se život izvrgava“ (Stojanović 2003: 229).

Junakinje u OMERPAŠI LATASU jesu nosioci lepote koja je čulna, stoga i pro-vokativna za muškarce. U ovom romanu snaga njenog uticaja najupečatljivije je dočarana u priči o Kostaću u kojoj destruktivnost ide u oba smera; pogubna je kako za muškarca, tako i za ženu samu. Pri tome se kolektiv opominje da je devojka sa Bistrika krivac za sopstvenu i tuđu sudbinu:

župnik je najteže osude i prokletstva ostavio za Anđu, devojku koja je bila šugava ovca njegovog stada i našla ono što je tražila i požnjela ono što je posijala. Ni reči nije bilo o ubici, ni pomisli da se zločin dovede u vezu sa Konakom i seraskerom (OMERPAŠA LATAS, 251).

Feminin položaj u društvu ovde se čini strašnim; ukoliko joj se oduzme život, sudi se njenim postupcima, a ne ubicinim, a junakinjina kob stoji kao opomena ostalima da paze na svoje vladanje.

U katalogu ženskih likova Andrićevog OMERPAŠE LATASA zatičemo i Kosta-ćevu majku. Za Kostakea Nenišanua, junaka što je stradao i postao ubica usled ludila izazvanog devojačkom lepotom, odnos prema roditeljki je izuzetno važan,

jer se oca nije ni sećao, pošto je umro mlad. Udovicu je *jedan od bojarских momaka odveo, na prevaru, sa sobom u Bukurešt, a posle dve godine strašnog života je, prodao, i ostavio njenoj sudbini* (OMERPAŠA LATAS: 198).

Nastavak života za ženu koja ostane bez supružnika nesrećan je, između ostalog i zato što se u društvu poima kao nezaštićena, te ju je moguće iskoristiti. Veliki uticaj ima fizički izgled takve osobe, ona je utoliko nesrećnija ukoliko je njena lepota veća. Ova junakinja potvrđuje tezu da se u Andrićevom romanu privlačnost oslikava kao pogubna. Krasota majke ima karakteristike prirodnosti i jednostavnosti:

Bila je lepotica. (To je ona sirotinjska lepota koja, kao zalutala odnekud, neočekivano procvate i zaplamtii usred bede, bolesti, neznanja, svake rugobe, i kratko traje i obično žalosno svršava.) Vešta ručnom radu, pored žive mašte, imala je razvijen dar oponašanja, bila rečita i umela lepo da priča (OMERPAŠA LATAS: 198).

Sin ima želju da njenu krasotu sakrije od sveta i prisvoji samo za sebe. U njemu se javljaju negativne emocije kad majka priča s drugim ženama, *pomešano osećanje stida i ljubomore; stida, što to njegova majka izvodi pred tim svetom; i ljubomore, što se tako daje drugima, a ne samo njemu* (OMERPAŠA LATAS: 199). Dakle, Kostać još u periodu detinjstva ispoljava težnju da delokrug aktivnosti žene bliske njemu nekako ograniči, pričvrsti samo za odgoj poroda.

Da je ovakav odnos prema majci imao izvesnog udela u nastanku njegovog ludila izazvanog ženskom lepotom, a s pogubnim ishodom, ukazuje činjenica da se Kostać seća svoje roditeljke pred izvršenje ubistva, dok trči za Andom. Na pomen svatova nekog iz mase posmatrača izvire uspomena iz ranog detinjstva: mama ga drži u krilu, pritiska uz sebe, cupka, pri čemu odbija da zaigra u kolu, posvećena samo detetu. Reči: *Kad mi odraste i kad ga oženim, u njegovim svatovima ću poigrati* (OMERPAŠA LATAS: 224) tada ga čine ljutim i posramljenim. Sećanje na njenu izjavu navode ga da prelomi i ubije devojkicu što nije htela da pođe za njega.

Što se tiče teme bluda, podavanja ženskog tela, ona se u ovom romanu javlja neposredno uz glavnog junaka, Omerpašu Latasa i njegovog pomoćnika Ahmetagu. Sistem funkcionisanja trgovine devojkama na pojedinim mestima opisan kao nešto što teče glatko, gotovo suptilno, poput jednostavnog i prirodnog procesa: *Kavedžibaša je poznavao ovu Ivku kao dobru švalju koja se pored toga bavi podvođenjem i na njemu zarađuje bolje i lakše nego na švu, i već je ranije sa njom imao posla, ona stalno drži kod sebe poneku zalutalu devojkicu, odbeglu ženu ili udovicu, i čim, jednu negde smesti, nabavlja drugu* (OMERPAŠA LATAS: 206).

Ivka je jedna od retkih žena što su pronašle put do nekakve zarade nehumanim radnjama, računajući na *seraskerovu slabost prema devojčkom mesu* (OMERPAŠA LATAS: 206). Svet posmatra iz materijalne perspektive, za nju su prosci ljudi od kojih se mogu izvući darovi i novac, te ih premerava prema potencijalnoj koristi i spram toga savetuje svoje „rođake“. Ona ima mesto u društvu u

kome jedino moć igra izvesnu ulogu, jer je umešna u pregovaranju, a načinom na koji se postavlja prema mušteriji uspeva da obezbedi sebe uz trostruku korist: kupčevu, prodavčevu i onoga koji predstavlja robu.

Među Ivkinim devojkama izdvaja se Anđa oko koje se i ispreda zaplet romana. Iako pašin predstavnik ne nalazi interesovanje za nju, pošto nije gospodarev tip, njeno držanje zaludeće Kostakea Nenišanua. Lepota ove junakinje posve je specifična. Ona je opisana kao *razvijena i snažna devojka sa čistim, otvorenim licem, ali sa nečim drskim, izazivačkim u očima* (OMERPAŠA LATAS: 206). U njenom ćutanju bilo je nečeg prkosnog, ona je dovoljno hrabra da odbije prosca svojom nepristupačnošću, sklanjanjem od njegovih očiju prilikom redovnih poseta Ivkinjoj kući, uz definitivnu odluku da za njega ne bi živa pošla.

Kostać je opčinjen devojkom sa Bistrika:

Oseća da mu se pod kožu uvukla misao o plavoj, ćutljivoj devojci. Najpre je to bio neki prijatan i golicav drhtaj, a zatim kao tanak plamičak, pa kao vatra koja ne da čoveku da miruje i stvara mu pred očima magličastu viziju koja se kreće zajedno sa njegovim pogledom (OMERPAŠA LATAS: 208).

Zaljubljivanje se poima kao stihija, strast se sve više rasplamsava, da bi se na kraju, posle Anđinog jednakog odbijanja bez obzira na proščevu upornost, pretvorila u požar, poguban i za Kostakea i za devojku. Pošto sazna da je postala milosnica drugog čoveka, on je pogođen komentarom:

Pa dabogme, ne treba njoj drugarica. Našla žena muško (OMERPAŠA LATAS: 219).

Tako gubi poštovanje prema sebi, a prestaje da ceni ljudski život, spreman da puca u onu što mu je uzrokovala duševni nemir.

Ubistvo svako tumači prema sopstvenom nahodanju. *Od Kostaćeve jadne drame sa nepoznatom devojkom svak je sad krojio sebi priču po svojoj meri i prema svojim potrebama i ćudima* (OMERPAŠA LATAS: 226).

Vesti najteže podnosi Saida hanuma, ona se, razbesnela, baca u plač, a krivca pronalazi u ambijentu:

Ali da, ovdje bi i ovčica božija postala ris, tigar. U Vlaškoj bar samo zlostavljaju žene, a ovdje ih ubijaju. To im je sve što znaju. Zaista velika hrabrost i slava. To samo ovdje može da se doživi. Samo ovdje! Ovdje i vazduh truje čoveka i goni ga u očajanje i ludilo. Siromah Antoan! (OMERPAŠA LATAS: 243).

Junakinja je nemoćna da promeni splet okolnosti, a razmišljanje o nesretnoj sudbini ubice i njegove žrtve navodi je da proklinje zemlju u kojoj se nalazi, i tako ostaje u ženskom domenu moći.

U kazivanjima naroda, ispredanju priča oko ovog događaja, može se tragati za odgovorom na pitanje u čemu leži sva nesreća čovekova. Ljudska sudbina u romanu je opisana kao tužna, jer pokušaj dosezanja ideala, savršenstva oličenog u ženskoj lepoti, predstavlja unapred izgubljenju trku. Pripovedač nagon predstavlja kao nešto univerzalno, ali ipak kritikovano samo kod onoga koji pode za erosom:

I svi su o tome mogli da govore kao o tuđem zločinu i udesu, kao o nečem strašnom, strašnom za druge, a do bola uzbudljivog za njih; svi su sada smeli da se dižu, da nekažnjeno lete i padaju sa izuzetnim ličnostima koje su svoj podvig platile najtežom kaznom kojom se takva dela i nedela plaćaju (OMERPAŠA LATAS: 249).

Kada je u pitanju glavni junak romana, odnos prema pripadnicama ženskog pola (ali i drugim osetljivim društvenim grupama, odnosno deci) mu je zverski. U skladu sa svojim društvenim položajem, paša ima čoveka unajmljenog specijalno za obavljanje neprijatnih poslova. Ahmetaga je *mogao da pronalazi i nabavlja mlade žene, devojke, a poslednjih godina i devojčice i dečake, da ih privodi krišom od sveta, u prvom redu od spletkarske i ljubomorne čeljadi iz harema, i da ih čuva, prikriva, hrani i podvodi kad treba, a isplaćuje i sklanja gospodaru s očiju kad više nisu bili potrebni i kad bi mogli postati teški i opasni* (OMERPAŠA LATAS: 115).

Telo za pašu ima upotrebnu funkciju, bez obzira na njegovo obličje, ono je roba što se nabavlja, isplaćuje i sklanja kad je nepotrebna, odnosno istrošena. S rastom moći veće dimenzije dobijaju i njegovi prohtevi. On je *nezasitljiv, ćudljiv i samovoljan u svojoj strasti i pohoti* (OMERPAŠA LATAS: 117).

Među ženskim likovima koje dovode paši izdvaja se lepotica iz Livna. Sudbina žene što je pobegla od muža zbog drugoga, ali su joj se planovi izjalovili, svodi se na činjenicu da je *pošla od ruke do ruke* (OMERPAŠA LATAS: 117), a uskoro stigla i do Latasove postelje. Pošto je nezaštićena, muškarci je upotrebljavaju dok se ne zasite:

Omerpaša se u početku oduševio prinovom, ali mu je brzo dosadila ta bujna, nasrtljiva žena kojoj je trebalo mnogo mesta u životu. Sad je postala suvišna (OMERPAŠA LATAS: 117).

Potom se lepotica odbacuje poput predmeta, igračke koja je detetu dosadila. S obzirom na to da se ipak radi o živom biću, smelom da se bori za sopstvene interese, ona se ne da oterati i nije spremna ni na kakve dogovore što joj neće rešiti pitanje krova nad glavom:

Uzalud joj je nudio novac i terao je. Žena, koja je očigledno uživala u bučnim scenama, sklapala je ruke i vikala:

– Ubijte me, ja nemam kud ni kome!

Pretila je da će skočiti u prvi dubok vir na koji naiđe, ali će pre toga razglasiti zašto to čini (OMERPAŠA LATAS: 117).

Ona se ne smiruje ni kad je Ahmetaga uda za terziju, već se buni što joj je *dao čoveka koji nije muško* (Omerpaša Latas: 120). Tako je onemogućena da se ostvari kao majka, što je u patrijarhalnoj kulturi ravno neispunjavanju osnovne feminine uloge u društvu. Ovde se radi o junakinji koja se bori za sebe, pronalazi slabu tačku Ahmetage (strah od razglašavanja istine u narodu) i manipuliše njime dok se konačno ne smiri u bračnom životu, primorana sudbinom da prihvati bilo kakvu vrstu sigurnosti, pa makar se time odrekla sopstvenih očekivanja od supružnika i mogućnosti za produžetkom vrste.

Drugi ženski lik koji se ističe u moru onih što dovode paši jeste devojčica iz Slavenskog Broda, četrnaestogodišnjakinja na prevaru namamljena u Latasovu postelju. Dečje telo se eksploatiše na najgori mogući način. Između ostalog, strašna je i sudbina majke ove junakinje. Ona sama stiže do vladarevih predstavnika. *Plakala je, molila, pretila, zahtevala da joj vrate kćerku, tražila da iziđe lično pred seraskera* (OMERPAŠA LATAS: 121). Roditeljska snaga savlađuje sve prepreke, dospeva do Ahmetage i pored svih stražara i moli ga na kolenima izgovarajući:

Majka sam! To bar znaš šta je! (OMERPAŠA LATAS: 122).

Ritmično ponavljanje ovih reči potcrtava osnovnu femininu ulogu u društvu, svest o teretu stavljenog jednoj ženi da ponese. Ipak, volja junakinje slama se kad spozna odnos moći, ona je naspram vlastodršca jedna kap u moru podanika: *Sto hiljada majki ima u ovoj Bosni, a jedan je serasker u Carevini* (OMERPAŠA LATAS: 222). Saznanje o mizernosti ženskog položaja i pojedinca uopšte u odnosu na pašu poništava svaku iluziju da bi se dete moglo spasiti, te i ovaj lik odlazi, namiren novcem.

Potpuna demonizacija erosa prisutna je kako kod glavnog junaka tako i u kolektivu murtad-tabora što siluje Ciganku i za sobom ostavlja užasan prizor potpunog poniženja:

Na zemlji je ležalo jadno, mršavo ženino telo u slabim trzajima, sa penom na usnama. Dimije i košulja na njoj bili su pocepani u paramparčad (OMERPAŠA LATAS: 51).

Strašnije od svega je to što se na ženin glas i kletvu nakon počinjenog greha niko ne osvrće, a vojska nastavlja sopstvenim putem, kao da se ništa nije dogodilo.

Uostalom, muškarčeva potreba za ženom u romanu je prikazana kao kolektivna i primarna, jer čitava vojska žudi za polnim odnosom, tu nema razlike među pojedincima:

Žedna je i gladna, ali naročito željna žena. Žeđ i glad se još nekako zadovolje, bar za trenutak, ali gde da nađu ženu ove hiljade mladih ljudi, ostrvljenih i kivnih, u stalnom pokretu, sa predosećanjem pokolja i smrti u sebi, kad se sve od nekog deteta do najstarije babe sklanja ispred njih? [...] To već i nisu žudnje koje se pojavljuju pojedinačno, nego povezane u jednu jedinu opštu, divlju pomamu (OMERPAŠA LATAS: 49).

Animalnost u čoveku strašna je kada ugrožava nečiju individualnost. Stoga se silovanje Ciganke na koju se okomila čitava vojska prikazuje kao elementarno kršenje ljudskih prava, pri čemu je žensko telo sredstvo, jer se nakon zadovoljenja ostavlja bačena da proklinje one što su je iskoristili. Skidanje nedopečenih ovnova s ražnja doprinosi slici skupine koja nije sasvim kultivisana, pošto se polupresno stanje hrane poistovećuje sa divljinom.

Žrtva takođe ima pandan u životinjskom svetu, jer je izgledala *kao ptičje strašilo na vetru i zapenušena, izludela, jednako isturajući trbuh napred, vikala*

za njima *kreštavim glasom* (OMERPAŠA LATAS: 51). Ona je, dakle, zloslutnica, ispušta neprijatne zvukove iz sopstvene opoganjene utrobe, pri čemu ostaje u ženskom domenu moći koji se u tradicionalnoj kulturi dovodi u vezu s blagoslovom i kletvom.

Ženski svet u Andrićevom romanu oslikan je raznoliko, ali sa uvek jednakom tragičnom sudbinom. Čak su i udate žene, egzistencijalno obezbeđene, što žive u obilju osuđene da žive u haremu. Na primer, major Sabit koji vodi istragu oko ubistva, ima dve supruge. *Jedna starija, iz dobre i imućne carigradske porodice, ali nerotkinja; druga, mlada, lepotica na glasu, sa kojom ima već treće zdravo dete* (OMERPAŠA LATAS: 228). Feminina biološka funkcija postaje obavezna društvena uloga udate osobe bez koje brak ne može da funkcioniše, s obzirom na to da je njegov osnovni cilj u patrijarhalnom društvu produženje vrste. U takvom kontekstu, muškarac je dužan da vodi računa o pripadnicama ženskog pola. Na primer, Junus-efendija je osuđen da se sam pobrine za članove sopstvene porodice i familije:

Uz bolesnu decu i petoro dece, sve ženske, sa isto toliko, i više, nekih svastika, ženinih i svojih tetaka i rodica, i velikim brojem njihove dece. To treba odeti i nahraniti, a sve to troši, jede i rasipa bez reda i računa, i sve to prazni domaćinove džepove, a kuću puni samo dečijom piskom i prigušenim, ludim ženskim svađama u kojima je ovaj inače strašni i nemilosrdni pravnik samo bedan svedok i nemoćna žrtva (OMERPAŠA LATAS: 234).

Kao junak koji je u stanju da uživa u lepoti na poseban način izdvaja se slikar Karas. Unekoliko povlašćen položaj umetnika omogućio mu je da se nagleda krasnih žena, a kod svojih modela najpre primećuje oči. Gotovo svaka od njih u njemu je budila osećaj opijenosti, on se gubio u njihovim čarima i po pravilu bio željan fizičkog kontakta.

Slikar je i tokom razgovora sa Saida hanumom usmeren na ono što mu je zabranjeno. On postaje opijen, zaboravlja svaki red i želi ono što ne može dobiti. Zaboravivši odnos njihovih društvenih položaja, zaokupljen je svojim modelom:

Tako je i slikar u odnosu sa Saida hanumom krao sa nje sve što se očima ukrasti može, grejao se na njenoj lepoti, raspaljivao maštu za drske uzlete, i ne pomišljajući da bi i ona njega mogla u nečem iskoristiti, da je u njemu našla dovoljno slabog i bezopasnog sabesednika, „čoveka koji ne dolazi u obzir“ i pred kojim, prema tome, može o svemu slobodno da se govori, sve da se kaže otvoreno i bezobzirno i olakša srcu, a da to nema nikakvih posledica ni u kom pogledu. Ona sama nije bila toga svesna. Pa ipak, bilo je tako (OMERPAŠA LATAS: 171–172).

Između želje i njenog ostvarenja nalazi se tanka nit koja se, jednom pokidana, ne može iznova jednako razvući. Karas gubi sliku o sebi i svetu, pokušava da osvoji Saida hanumu, ali mu to, naravno, ne polazi za rukom, jer nailazi ne samo na odbijanje već i potpunu nezainteresovanost. Tek tada dolazi do otrežnjenja, a slikar shvata pravi odnos moći među njima.

Lik Saida hanume unekoliko se izdvaja u katalogu junakinja ovog romana utoliko što u sebi sadrži evropske elemente, a ne samo one orijentalne, s tim da se ipak mora posmatrati kao „osoba bez svog jezika, domovine i identiteta, poput većine ličnosti u romanu OMERPAŠA LATAS, što će sve učiniti da je počela rano da pije i pada u stanja razdraženosti i histerije kad grdi sve i svakoga, a najčešće Bosnu i Sarajevo“ (Vučković 2009: 36). Ona je zakonita supruga Omerpaše Latasa i kao takva jedina žena s povlašćenim položajem u Andrićevom romanu. O njenom životu saznajemo dok je Karas slika, bilo kroz reminiscencije na prošlost, bilo putem razgovora s umetnikom kojem otkriva ponešto o sebi, jer ga smatra bezopasnim.

Iako se roman bavi ponorima muških likova koji se prema ženi odnose zverski, u pravom smislu upotrebljavajući je ne bi li zadovoljili sopstveni nagon, ova junakinja ipak poseduje izvesnu moć. Ona jeste u situaciji da sopstveno telo ne poda onome kome ne želi. Ipak, nakon odbijanja slikara, seća se prošlosti, kada nije imala takvu mogućnost, te se predavala staračkim rukama. Tako ona upotpunjuje katalog tragičnih heroina ovog romana, jer, iako Saida hanuma ima izvesne povlastice, suštinski je zatočenica sopstvene lepote koju u braku gubi gotovo intencionalno, pošto u njoj leži izvor nesreće:

Već posle prve godine braka, Saida hanuma počela je naglo da se menja. [...] Počela je da pije. [...] Okrupnjala je i kao porasla; njeni pokreti postali su teški i spori; pogled njenih lepih velikih očiju, koji je doskora širio čisti sjaj i svežinu mesečine, sad je sve više bivao uporan, tvrd, podsmešljiv i izazivački (OMERPAŠA LATAS, 195).

Na samom kraju, važno je pomenuti esej Šeri Ortner pod naslovom ŽENA SPRAM MUŠKARCA KAO PRIRODA SPRAM KULTURE? koji pokušava da nađe odgovor na pitanje zašto se

žene poistovećuju sa prirodom, nasuprot muškarcima koji se poistovećuju sa kulturom. Pošto je uvek projekt kulture da potčini i prevaziđe prirodu, ako se žene smatraju delom prirode, onda bi kultura smatrala *prirodnim* da podređuje – da ne kažemo: ugnjetava – žene (Ortner 2003: 155).

Kako autorka pomenutog eseja dalje navodi, poimanje femininog kao bližeg prirodi, odnosno nečeg što se nalazi u svojevrstnom međuprostoru, stoga i uz dvosmislene oznake, uslovljeno je ženskom telesnošću koja potom nameće niz društvenih uloga (njena fiziologija je ograničava na poslove u kući, prevashodno one oko podizanja deteta), što na kraju rezultira psihologijom, drugačijom od muške. „Tako se žena sagledava kao da zauzima jedan položaj između kulture i prirode“ (Ortner 2003: 171).

U Andrićevom romanu žensko telo se zaista poistovećuje s prirodom na više mesta. Na primer, vojska krajolik pred sobom vidi na sledeći način: *U visini, na bleštavim talasima treptave žege, uporedo sa nastupanjem trupa u maršu, proteže se i diže ogromno žensko telo bogatih oblika, neodređenih granica, sa bezbroj oblina i udaljica; ima ga po brdskim prevojima na suncu kao i iznad hladovi-*

tih dolina u senci; osećas ga svuda, a uhvatiti ga ne možeš nigde (OMERPAŠA LATAS, 49).

Ili, recimo, Kostaća brdo podseća *na zavaljeno, džinovsko žensko telo, sa obnaženim stegnima, trbuhom i dojčkama* (OMERPAŠA LATAS, 212), dok se u njenoj uspomeni na majku feminino takođe suptilno dovodi u vezu sa zemljom, pri čemu se sličnost pronalazi u njihovoj eksploataciji: *Da, bila je lepotica, ali od onih slabih i bespomoćnih koje muškarci, posle prvog nepromišljenog koraka i pada, grabe, gaze, satiru kako ko stigne, kao neograđeno baštensko zemljište* (OMERPAŠA LATAS, 199).

Da zaključimo, junakinje u OMERPAŠI LATASU uvek su u potčinjenom položaju u odnosu na muškarca. Njihovo telo se dovodi u vezu s prirodom, posebno sa zemljom, što je inače karakteristično za predstave o femininom u tradicionalnoj kulturi Srba i Slovena uopšte, gde je ovaj element „simbol ženskog plodonosnog načela i materinstva“ (Tolstoj/Radenković 2001: 197), te se iskorišćava na razne načine. Feminino je u OMERPAŠI LATASU u svakom smislu potčinjeno. Ono nije zaštićeno od tiranije vladara, pa ni muškarca uopšte. Odnos prema ženama je zverski, one se poimaju kao objekti, sasvim su obespravljene, s obzirom na to da ne poseduju ekonomsku, političku, intelektualnu niti ličnu slobodu, što su prema Džonu Stjuartu Milu osnovne zahtevnosti za njenu konačnu emancipaciju (Mil 2008).

Izvori

OMERPAŠA LATAS 1986: Andrić, Ivo. *Omerpaša Latas*. Sarajevo.

Citirana literatura

Đukić Perišić 2012: Đukić Perišić, Žaneta. *Pisac i priča: Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad.

Korać 1989: Korać, Stanko. *Andrićevi romani ili Svijet bez Boga*. Zagreb.

Mil 2008: Mil, Džon Stjuart. *Potčinjenost žena*. Beograd.

Ortner 2003: Ortner, Šeri. Žena spram muškarca kao priroda spram kulture?. In: Papić, Žarana; Sklevicky, Lydia (ur.). *Antropologija žene*. Beograd. S. 152–183.

Raičević 2010: Raičević, Gorana. Destruktivnost erosa – žena i polnost u Andrićevom delu. In: Raičević, Gorana. *Krotitelji sudbine*. Beograd. S. 131–159.

Stojanović 2003: Stojanović, Dragan. *Lepa bica Ive Andrića*. Podgorica – Novi Sad.

Šutić 2007: Šutić, Miloslav. *Zlatno jagnje*. Beograd.

Tolstoj/Radenković 2001: Tolstoj, Svetlana; Radenković, Ljubinko. *Slovenska mitologija*. Beograd.

Vučković 2009: Vučković, Radovan. Andrićevi nedovršeni romani NA SUNČANOJ STRANI i OMER-PAŠA LATAS. In: Vučković, Dragan. *Paralele i ukrštanja*. Novi Sad. S. 20–41.

Nataša Drakulić (Novi Sad)

**Female world
in Andrić's novel OMERPAŠA LATAS**

Subject of our research are the heroines in Andrić's OMERPAŠA LATAS. Aim of this paper is to enlighten symbolic of the female beauty in the work, reviewing its aesthetical and ethical dimensions. Special attention is given to relations between men and women. By that, here are stressed destruction, fatality and mysticism of female attractiveness, on one side, and dominant power of male eros, on the other. Having in mind Sherry Ortner's essay IS FEMALE TO MALE AS NATURE IS TO CULTURE?, here is analyzed understanding that feminine is closer to nature and masculine to culture.

Nataša Drakulić
natdrakulic@gmail.com
Novi Sad